

ТЕОРИЈЕ О ПОРИЈЕКЛУ МАНДАТА

doi: 10.7251/SPM162249005B

Анстракт

Мандат као двострано неједнако обавезујући контракт одступа од правила синалагматичности у групи консензуалних контраката . Управо доводећи у везу чињенице да је мандат двострано неједнако обавезујући уговор (*contractus bilateralis inaequalis*) и да припада групи консензуалних контраката, поставља се врло једноставно питање о поријеклу тог института. Да ли је постојао институт сличан институту мандата у цивилном праву који су римски правници адаптирали и по угледу на карактеристике тог института створили институт који ће бити доступан и странцима и регулисан начелима добре вјере, а задржати бесплатност као суштинско одређење правне природе контракта јер води поријекло из пријатељства и дужности? Вјеродостојан одговор на ово питање се може дати само уколико романистика дође до нових извора који ће потврдити већ постојеће хипотезе које су формиране кроз бројне теорије о поријеклу мандата.

Кључне ријечи: **Mandatum, Ius civile, Ius gentium, Amicitia, Officium.**

---

¹ Мастер права, Виши асистент Правног факултета Универзитета у Бањој Луци

1. УВОД

На основу права и обавеза које настају између уговорних страна лако је закључити да мандат није типични привредни уговор. Положај мандатара односно налогопримца је такав да се извршењем налога не може стећи корист али и не смије претрпјети штету. На такво алтруистичко понашање мандатар је мотивисан искључиво на основу личних веза и пријатељства које дијели са мандантом. Управо то и Паул тврди када каже да мандат потиче из односа дужности и пријатељства (*nam originem ex officio atque amicitia trahit*)² и ова тврдња класичног правника је пресудна за одређење поријекла консензуалног мандата. Тешко је не изразити резерву о чињеници да се мандат као институт који почива на односу пријатељства и дужности развио међу странцима, односно међу Римљанима и странцима.³ У романистичкој теорији је општеприхваћен став да је то однос који је доживио своју правну утуживост заједно са консензуалним контрактима али несумњиво је да је однос сличног садржаја постојао већ у Цицероново и Плаутово вријеме и да је практикован међу Римљанима. У романистици су присутне различите теорије о настанку мандата и те теорије потписују еминентни романисти из различитих генерација. Преглед ових теорија даје прегршт оригиналних рјешења и ставова али ниједан аутор не нуди непобитну теорију о настанку мандата.

---

² D. 17.1.1.4. Paul, libro 31 ad edictum. *Mandatum nisi gratuitum nullum est: nam originem ex officio atque amicitia trahit, contrarium ergo est officio merces: interveniente enim pecunia res ad locationem et conductionem potius rescipit.*

³ Такву резерву износи и Вотсон у Alan Watson, *Contract of mandate in Roman Law*, (Oxford 1961), 147.

2. ТРАДИЦИОНАЛНА ТЕОРИЈА О НАСТАНКУ УГОВОРА О МАНДАТУ

Традиционална доктрина 19. вијека тврди да је уговор о мандату настао релативно касно јер док год су се доносили закони који су предвиђали посебне казне за мандатара који је изневјерио повјерење, није могло бити ријечи о тужби општег карактера из мандатног односа (*actio mandati*). Неутуживост обавеза из уговора о мандату је јасна јер постоји нарочито правно регулисање тих питања у посебном законодавству. Закони који су правно релевантни и на које се ова теорија позива су Публилијев закон (*Lex Publilia*) из 327. године п.н.е. и Аквилијев закон (*Lex Aquilia*) из 286. п.н.е. *Lex Publilia* дозвољава персоналну егзекуцију (*manus iniectio pro iudicato*) против главног дужника а у корист јемца који је исплатио дуг за главног дужника а није успио од њега регресно намирити исплаћени износ у року од шест мјесеци од извршене обавезе. Традиционална теорија тврди да је у вријеме доношења Публилијевог закона била могуће утужити обавезу из мандата као посебног уговора, онда би јемац, који се обавезао на испуњење онога што су вјеровник и главни дужник договорили могао у случају да испуни обавезу вјеровнику да се намири од главног дужника путем *actio mandati contraria*.

Аквилијев закон, у другом поглављу закона предвиђа одговорност адстипулатора који је на штету вјеровника опростио дуг дужнику, на накнаду штете у стварном износу. Адстипулатор је злоупотребљавајући повјерење које му је дато, ослободио дужника дуга путем акцептилације без реалне исплате вриједности дуга. Извјесно је да мандат као посебан уговор у вријеме доношења Аквилијевог закона није постојао, јер у супротном би повјерилац могао путем *actio mandati directa* од адстипулатора који није извршио мандатни налог да тражи накнаду вриједности дуга.⁴

---

⁴ Herbert Felix Jolowicz, *Historical Introduction to the study of Roman Law*, (Cambridge 1952), 312.

Према томе, по традиционалној теорији, постојање независне и самосталне тужбе из правнопризнатог мандатног односа није било могуће прије 286. године п.н.е. Присталица традиционалне теорије у нашој старијој литератури је Хорват⁵ а од савременика Маленица⁶ и може се рећи да становиште традиционалне теорије представља опште мјесто у романистичкој уџбеничкој литератури.

Овакво временско помјерање правног признања мандата услијед различитих правних рјешења које заузимају поједини закони не звучи увјерљиво. Иако се адстипулатор у најширем схватању института могао изједначити са налогопримцем, оправдане су потребе да се он стави под различит правни режим. *Actio legis Aquiliae* је дјелимично и пенална⁷ тужба којом се санкционише несавјесно (деликтно) поступање адстипулатора што не искључује да се редовни односи између главног вјеровника и адстипулатора нису регулисали мандатним режимом. Није искључено да је *actio mandati directa* постојала и да се примјењивала алтернативно са аквилијанском тужбом, што је често био случај код накнада штете. Према Гајевом свједочењу, у класичном периоду такве ситуације су рјешаване мандатним односом⁸ јер он тврди да се ни примјеном аквилијанске тужбе није могло утужити више од стварне штете (*quanti ea res est*) осим у случајевима неоснованог порицања одговорности (*lis infitiando crescit in duplum*). Интересантно је мишљење Кополе која сматра да је значај овог параграфа потцијењен, односно да се погрешно тумачи. По њеном мишљењу Гај говори да је већ у вријеме доношења Аквилијевог закона било уобичајено да изневјерени вјеровник рефундира путем мандатне тужбе (*sed id caveri non fuit necessarium, cum actio mandati ad eam*

---

⁵ Маријан Хорват, *Римско право*, (Загреб 2008), (репринт издање), 302.

⁶ Антун Маленица, *Римско право*, (Нови Сад 2011), 415.

⁷ D. 9.2.23.8. Ulpianus libro 18 ad edictum

⁸ G. I. 3.215-216.

rem sufficeret)⁹. Супротне ставове заступају Каната¹⁰ и Гварино¹¹. Конкуренција тужби је сасвим могућа код утврђивања уговорне и вануговорне одговорности тако да је постојала колизија између уговорне одговорности из мандатног односа и вануговорне (деликтне) одговорности по Аквилијевом закону.

Датација Публилијевог закона о јемству није сасвим извјесна јер година коју предлаже традиционална теорија није општеприхваћена¹² иако је сет Публилијевих закона донесен оквирно у том периоду.¹³ Пошто је *manus iniectio pro iudicato* било правно средство чија је примјена повлачила озбиљне посљедице за дужника, посезање за њим је и било *ultima ratio*, односно и крајња мјера коју би изневјерени јемац могао употријебити против несавјесног дужника. Рок од шест мјесеци је стајао на располагању дужнику да добровољно изврши своју обавезу. С обзиром да је однос који се развио између јемца и дужника фактички мандатни однос који је утемељен на пријатељству, сасвим реално је јемац могао очекивати добровољно испуњење од дужника. Међутим, ово извршење на личности као да је пресуда донесена, је било у примјени док формуларна процедура није почела ексклузивно да се употребљава. Тада се уводи посебна тужба – тужба због исплаћеног (*actio depensi*) која гласи на двоструки износ и која искључиво важи за

---

⁹ Giovanna Coppola Bissazza, *Dalla gratuità alla presunzione di onerosità*, Teoria et storia di diritto privato, http://www.teoriaestoriadeldirittoprivato.com/media/rivista/2010/contributi/2010_Contributi_Coppola_Gratuita.pdf, приступљено 10.12.2014.

¹⁰ Carlo Augusto Cannata, *Considerazioni sul testo e la portata originaria del secondo capo della „ Lex Aquilia“*, Index 22/1994., 152., према коме је у питању „Гајева грешка у историјском тумачењу“

¹¹ Antonio Guarino, *Diritto privato romano*, (Napoli 2001), 996., по којем су мишљења да је мандат био правни институт у Гајево вријеме, срамотни покушај тумачења његовог дјела.

¹² Federico del Giudice, *Istituzioni di Diritto Romano*, (Napoli 2010), 427.

¹³ Бергер предлаже 200. г.п.н.е. Adolf Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, 43, (Philadelphia 1991), 343, а према Станојевићу то се десило на крају републиканске ере, Обрад Станојевић, *Гaj. Институције*, (Београд 1982), 211.

јемца (*sponsor*), док се фидепромисор и фидејусор могу регресирати на основу мандатног односа.

G. I.3.127. In eo quoque par omnium causa est, quod si quid pro reo solverint, eius recipiendi causa habentcum eo mandati iudicium. Et hoc amplius sponsores ex lege Publilia propriam habent actionem in duplum, quae appellatur depensi.

Гај, Институције, 3.127.

Њихов положај је и у томе једнак што, када неко плати за главног дужника, припада му тужба из мандата за повраћај плаћеног. Штавише, спонсори, према Публилијевом закону, имају право на посебну тужбу названу тужба због исплаћеног, која гласи на двоструки износ¹⁴.

Вотсон на основу Гајевог свједочења закључује да *actio mandati* извјесно није постојала у вријеме доношења Публилијевог закона.¹⁵ Такође, фидепромисио и фидејусио нису постојали као облици јемства у вријеме доношења закона, иначе би били обухваћени његовим нормама или би били регулисани неким другим законом. Према њему, фидепромисио је добио правну заштиту прво на основу преторског едикта, а касније, увођењем мандатне тужбе, овај однос се подводи под мандатни однос и ужива исту правну заштиту као и контрактни однос.

3. ТЕОРИЈА ОТА КАРЛОВЕ¹⁶

Теорија Ота Карлове се заснива на критици традиционалне теорије и његов основни аргумент је да се постојање односно непостојање уговора о мандату не може везивати за доношење помених закона. Заступник је мишљења да је мандат институт *ius*

---

¹⁴ О. Станојевић, 211.

¹⁵ Alan Watson, *Contract of mandate in Roman Law*, (Oxford 1961), 7.

¹⁶ Otto Karlowa, *Römische Rechtsgesichte II*, (Leipzig 1901), 662.

gentium-a и да не припада старом цивилном праву. Мандатна обавеза се развија са интензивирањем привредног саобраћаја, када појединац више није у стању да управља самостално својом интересном сфером и почиње да укључује лица ван породичног круга у реализовање својих пословних трансакција. Публилијев закон је регулисао посебан случај мандатног односа, јер је јемство (*sponsio*) правни посао строго резервисан за римске грађане (*cives*). Према томе, садржај и примјена Публилијевог закона нису искључивали постојање мандатне тужбе онда када би једна од уговорних странака била Латин или перегрин или у случају када би обје странке биле *cives* али би се радило о неком општем случају који се разликује од ситуације регулисане Публилијевим законом.

Карлова аргументација се заснива на ставу да се непостојање *actio mandati contraria* не може узети као релевантно за одређење егзистенције уговора о мандату. У прилог оваквом ставу може се узети и Милошевићево мишљење које потврђује да је првобитно настала „директна тужба“ којом се штити интерес лица којима се чини услуга а тек накнадно контрарна тужба.¹⁷ Наиме, Публилијев закон предвиђа тужбу коју ће користити јемац против главног дужника што кореспондира тужби мандатара против манданта, тј. *actio mandati contraria*. Као што је познато мандат је изворно једнострано обавезујући уговор који производи обавезу само за мандатара, а узгредна, евентуална обавеза која настане на страни манданта није суштинска за настанак уговора о мандату. Па ако се на основу садржаја Публилијевог закона закључи да не постоји *actio mandati contraria* то још увијек није довољно добар разлог да се закључи да не постоји уговор о мандату, јер да би он постојао било је довољно да је утужив само примарни однос између манданта и мандатара помоћу *actio mandati directa*.

Аквилејев закон и институт адстипулатора Карлова посматра другачије од присталица традиционалног становишта. Институтом

---

¹⁷ Мирослав Милошевић, *Римско право*, (Београд 2010), 374.

адстипулатора се по њему, а према Гајевом свједочанству,¹⁸ постиже исто дејство као и путем *stipulatio post mortem* када би таква стипулација била дозвољена. Таква стипулација је у класичном праву ништава јер је стипулација тада искључиво правни посао *inter vivos*. Тек се у Јустинијановом праву признаје могућност стипулирања са дејством *post mortem*.

Према Карлови, институтом адстипулатора се може постићи да се прими испуњење од дужника и након смрти вјеровника и тај износ који је примио требао је надокнадити вјеровниковом наслѣднику по основу мандата који је постојао између главног вјеровника и адстипулатора. По његовом мишљењу Аквилијев закон управо регулише случај када адстипулатор злоупотреби повјерење и опрости дужнику дуг на штету повјериоцевог наслѣдника. Према томе, Карлова сматра да ће *actio legis Aquiliae* користити повјериоцев (мандантов) наслѣдник против адстипулатора а не за редовне односе између манданта и мандатара. Тужба из Аквилијевог закона је предвиђена за рјешавање односа између мандантовог наслѣдника и адстипулатора јер је по ријечима Карлова, цивилно право било строго у примјени мандатне тужбе против наслѣдника из мандатног односа (*heredi* и *in heredem*). По њему, чињеница да Аквилијев закон регулише специфичну ситуацију из мандатног односа, а то је питање наслѣдивости обавеза, не значи да основна тужба из мандатног односа није постојала. Своју аргументацију поткрепљује чињеницом да наслѣдници обавезе из мандатног односа нису могли утужити основном тужбом из мандата ни у Цицероново вријеме када је уговор о мандату извјесно постојао.

Привредна експанзија Рима и његово територијално ширење за вријеме и након Пунских ратова је предуслов за настанак једног таквог контракта. Карлова наводи да су дуга одсуства Римљана и велика удаљеност од домова довели до потребе да се властити

---

¹⁸ G. I. 3.117.

послови повјере особи од повјерења. Његова теорија се заснива првенствено на критици традиционалне теорије и не даје суштински одговор када је настао уговор о мандату нити конкретну конструкцију поријекла овог института.

Иако у побијању ставова традиционалне теорије постоје нелогичности, главни недостатак Карлове теорије је да је пропустио да уобличи афирмативни став о настанку уговора о мандату. Он оквирно помјера настанак мандата за пар вијекова, тачније у трећи вијек прије нове ере, не наводећи тачно којом правном заштитом су се обавезе из односа могле утужити. Такође тврди да су се правници из доба републике (*prudentes*) бавили питањем одговорности из мандата а у цијелим Дигестама нема цитата ниједног правника из доба Републике који спомињу питање мандата. Иако је према Плауту, мандат постојао као ванправна категорија и то јако битна у римском друштву, то није довољан доказ да се прихвати постојање мандата као правног института прије 123. г. п.н.е.

4. ТЕОРИЈА ПОЛА-ФРЕДЕРИКА ЖИРАРА¹⁹

За разлику од Карлове, Жирар поставља јасно одређену почетну тачку у одређењу поријекла уговора о мандату. Уговор о мандату постаје утужив тек са увођењем формуларне процедуре са Ебуцијевим законом. Насупрот Карлови, Жирар цјелокупну своју аргументацију заснива на правној заштити и стога је Жирарова теорија пуно конкретнија и заснованија на правним изворима. Да би подржао своју теорију о вези између поријекла уговора о мандату и формуларног поступка, он нуди сљедеће аргументе:

1) Настанак *actio mandati* као тужбе *bona fidei*²⁰ веже се за вријеме дјеловања великог републиканског правника Квинта Муци-

---

¹⁹ Paul- Frederic Girard, *Manuel elementaire de droit roman*, (Paris 1906).

²⁰ Cicero, *de officiis*, 3.17.70.

ја Сцеволе, а како је таква категорија тужби неутужива у најстаријој процедури, легисакционом поступку, њен се настанак искључиво веже за настанак формуларне процедуре.

2) Формула *in ius concepta* мандатне тужбе је створена, као и њена аналогна форма *in factum concepta* којом је претор слободно руководио након доношења Ебуцијевог закона.

Жирар припада оној групи романиста која сматра да поријекло мандата не треба тражити прије доношења Ебуцијевог закона (према Жирару се то десило највјероватније око 125 г. п.н.е.). Према Цицероновом свједочанству, у Херенијевој реторици, први пут се спомиње мандат у правном контексту и наводи се да је претор Секст Јулије 122. г. п.н.е. ускратио насљеднику примјену мандатне тужбе, претор Марко Друсције дозволио 119. г. п.н.е., а правник Квинт Муције Сцевола је укључио мандатну тужбу у своју листу *actiones bonae fidei*. Ова датација коју наводи Жирар представља кључне аргументе на којима почива његова теорија о поријеклу мандата. Међутим, он не искључује чињеницу да мандат прије него што је продро у цивилно право није егзистирао у пракси између странаца и странаца и Римљана, неутуживо по нормама цивилног права. Уобичајено је да неки институт добије своју правну регулацију тек када се његова примјена устали и тада је неопходно његову садржину учинити и *de iure* правнообавезном. Таква процедура правне апсорпције је карактеристична за друштва у којима се правни систем тек изграђује, поготово специфично римско друштво у којем је правна регулација еластична, казуистична и искључиво у функцији помоћи њиховим грађанима. У изградњи римског правног система нарочито учествује претор, као јединствени правосудни магистрат који ванправну праксу преводи у правне институте тако што јој обезбјеђује правну заштиту кроз формуле *in factum concepta* (*Si paret Numerium Negidium Aulo Agerio, cum is in potestate L. Titli esset, mandavisse ut pro se solueret et Aulum Agerium emancipatum soluisse, quanti ea res erit, tantam*

pecuniam iudex Numerium Negidium Aulo Agerio condemna.),²¹ а ако се институт инкорпорира у цивилно право, онда је заштићен са формулом *in ius concepta (Quod Aulus Agerius Numerio Negidio rem curandum mandavit, quidquid paret ob eam rem Numerium Negidium Aulo Agerio dare facere praestare oportete ex fide bona, eius, iudex, Numerium Negidium Aulo Agerio condemna.)*. Сличан пут развоја су прошли и други институти као што су остава,²² фидуција и послуга.

И Жиран наводи да је мандат настао из потребе коришћења рада слободних особа и да је његов настанак уско везан за привредну експанзију римске државе. Слаба тачка овог аргумента, исто као и код Карлове, да није способан да тачно датира то вријеме када мандат улази у правну праксу и нађе у изворима поткрепљење за своју теорију. Његови ставови остају на бази претпоставке и апстрактно резонујући изречени су са великим степеном вјероватности. Интуитивно тврди да се патерфамилијас служио слободним особама (*extranae personae*) због тога што се бројност послова које обавља шири, као и подручје на којем дјелује јер се проширењем граница римске државе и тржиште на којем је пословао ширило. Иако патерфамилијас има на располагању помоћ робова и потчињених чланова породице (*sui*), у првом реду синова, за одређене послове потребна је помоћ лица изван породице. Синови и робови се показују недораслим за обављање компликованих трговачких послова у којима учествују и странци, те тако патерфамилијас посеже за особама од искуства у оваквој врсти послова. Најчешће се патерфамилијас служио другим особама у предузимању послова када би проширио своје послове на удаљене провинције, па би у таквим ситуацијама или у Риму остављао свог мандатара или би га слао у удаљене провинције. Из оваквог његовог објашњења не сазнаје се ни какав је карактер односа између манданта и

²¹ D.17.1.12.6.

²² G.I. 4. 47.

мандатара, да ли се мандатни налог испуњава бесплатно или наплатно, шта је предмет уговора о мандату.

5. ТЕОРИЈА СИЛВИЈА ПЕРОЦИЈА²³

Пероцијева теорија је уобличена са још већим степеном апстрактности и неизвјесности него Жирарова и Карлова теорија, што уопште није сметало Пероцију да изнесе врло храбре закључке о поријеклу мандата. Он нуди своју личну реконструкцију тока развоја овог института али ни не покушава да је докаже и поткријепи конкретним изворима. Теорија је изложена врло детаљно и прецизно, али овом славном романисти се замјера неозбиљност у пласирању идеја иза које не стоје чврсти аргументи, па се јављају мишљења као што је Бонфантеово који Пероцијеву теорију иронично назива „предсказањем“.

Према Пероцију процес настанка мандата је „линеаран“, тј. поријекло мандата сеже из односа који се развијао између господара и робова који би се показали нарочито достојним повјерења које им је указивано. Господар је могао свом робу повјерити имовину на управљање, у цјелини или само један дио или можда извршење само једног посла. Једном када би манумитирао таквог роба, однос субординације би се претворио у уговорни, консензуални однос. Али према Пероцију, не би то био обичан уговорни однос, већ специфичан јер би задржао субординиран положај ослобођеника, те иако је ријеч о слободним особама оне се и даље не би сматрале равноправним уговорним партнерима. Посебан однос захвалности и поштовања би и даље обавезивао ослобођеника на извршавање било којег налога које би бивши господар поставио. Егзистенција таквог посебног односа гарантује извршење налога који упућује господар свом бившем робу. Управо из таквог

---

²³ Silvio Perozzi, *Istituzioni di diritto romano*, I, (Roma 1928).

односа у правној сфери су се издвојиле двије установе а то су прокура и мандат. Ослобођеник који прими налог да управља имовином свог господара, било дјелимично или у цјелини постаје радник-управник (*una specie d'impiegato amministratore*) како га описује Пероци. Мандатаром постаје ослобођеник („*is qui mandatum est*“) који прими налог да изврши само један посао, било правни или фактички.

Надаље, у прилог својој теорији Пероци каже да се мандатни однос спонтано изградио између слободних лица. Бивши роб, сада ослобођеник би и даље примао налоге од свог бившег господара и извршавао би их као да је још увијек роб иако је био слободна особа. Однос субординације између ослобођеника и бившег господара а сада патрона је толико јак да формална манумисија не може пореметити природу тог односа. Консензуалност мандата објашњава неформалношћу односа који владају између ослобођеника и патрона јер није била потребна свечана форма за регулисање међусобних односа. Бесплатност мандата је такође реликт патронатског односа јер су ослобођеници бесплатно обављали послове за своје патроне и нису могли тражити накнаду за обављање тих послова. И на крају тврди да однос повјерења који краси патронатски однос краси и мандатни однос.

Чини се да Пероци оваквом реконструкцијом мандатног односа пружа вјерну слику настанка самог института уско је везујући за институт патроната. Он покушава да створи један повезан механизам помоћу којег ће оправдати главне карактеристике мандата тврдећи да се ослањају на институт цивилног права а при том не пружајући ниједан конкретан доказ за то. Консензуалност облигационог односа *ex definitione* подразумијева висок степен аутономије воље на који може утицати евентуално друштвени притисак а не и правна санкција. Разлог који опредјељује Пероција да изнесе овако смиону теорију је прихватање старијег мишљења по којем је *ius gentium* само теоретска конструкција римских правника, тј. да се оно није развило из интернационалног саобраћаја. То право се

развило међу самим римским грађанима, а истом кад су римски правници примјетили сличне институте и код страних народа дали су им назив *ius gentium* у смислу права које се једнако примијењује код свих народа медитеранског базена.²⁴

6. КОНСЕНТИНИЈЕВА КРИТИКА ПЕРОЦИЈЕВОГ МИШЉЕЊА

С обзиром на невјеродостојност тезе коју је изнио, Пероцијево мишљење је изазвало велику реакцију у романистици и углавном је негативно критиковано. Теорија коју износи је уважена као његово лично виђење, али база из које почиње своју надградњу је фалична јер није утемељена на изворима па је предодређено да цијела теорија падне. Основна теза ове теорије је субординиран однос између патрона и ослобођеника који се сматра природним односом јер је посљедица поштовања које ослобођеник осјећа према свом бившем господару и тај однос остаје и послѣје чина манумисије. Мандатни однос истински постоји само ако је поштовање и пријатељство који су му основа искрени, „неизнуђени“ евентуалном санкцијом која би могла мандатара довести у тежак положај уколико не прихвати налог. Патронатски однос карактерише јак ауторитет који гарантује испуњење обавезе клијента, без потребне правне тужбе, само на основу послушности ослобођеника. Такође клијент није у потпуности слободан јер је његова слобода у рукама његовог бившег господара који га услѣјед незадовољства његовим понашањем може врло лако вратити у ропство (*revocatio in servitutum*). Тако да је лако закључити да „поштовање и пријатељство“ које постоји између ослобођеника и патрона није оно које се развија између особа рођених у слободи (*ingenui*) и које карактерише мандат. У односима патрона и клијента недостаје страначка

---

²⁴ Маријан Хорват, *Vona fides у развоју римског обавезног права*, (Загреб, 1939), 55 фн. 124.

аутономија коју мандатар има приликом прихватања мандата а која је дјелимично ограничена код раскидања уговора јер претпоставља *re integra (voluntatis est suscipere mandatum, necessitatis consummare)*²⁵.

Један од значајнијих критичара Перицијеве теорије је био и Консентини (*Consentini*).²⁶ Његови аргументи су се доминантно издвојили међу оновременим Перицијевим критичарима јер он узима у обзир историјску димензију развоја института. Главна замјерка коју ставља Перицију је погрешна интерпретација института патроната, који је такође преживио велике промјене кроз епохе. Сматра да се Перици повео за традиционалним ставом у романистици која правни статус ослобођеника узима из ранијег периода тврдећи да је тад положај ослобођеника био значајно инфериорнији у односу на рођене у слободи него што то наглашава Перици, а поготово патроне. Консентини сматра да се патронатски однос кроз вријеме развијао на штету а не у корист ослобођеника и да се правна способност ослобођеника значајно ограничила у доба принципата и домината. У доба Августа манумисије постају уобичајене са општом тенденцијом да се не ослобађају најбољи већ најлукавији робови, те се стога јавља цијели низ ограничења правног положаја робова.

Прецизнија критичка анализа подстиче Консентинија²⁷ да закључи да је првобитна формална природа чина манумисије, која је садржавала фингирање да је роб постао *ingenui*, тј. рођен у слободи, нужно доводила до правне једнакости између ослобођеника и рођених у слободи и независности у односу на бившег господара. Каснијим законодавством, преторским едиктима и царским конституцијама акумулирана су бројна ограничења и на основу њих је формиран садржај института патроната. Лична нота

²⁵ D. 13.6.17.3. Paulus libro 29 ad edictum

²⁶ Cristoforo Consentini, *Studi sui liberti. Contributo allo studio della condizione giuridica dei liberti cittadini*, I, (Catana 1948), 9.

²⁷ *Ibid.*

у основи Перицијеве реконструкције умањује могућност да се објасни однос који се успоставља између ослобођеника и господара који Перици сматра мандатним односом између слободних лица. Истовремено, мања је могућност да се објасни консензуалност, бесплатност и повјерење у мандату као реликти патронатског односа.

Консентини нуди другачије и једноставније објашњење елементарних карактеристика мандата што његово становиште не чини мање увјерљивим. Консензуалност мандата се лако објашњава ако се прихвати чињеница да мандат није настао као стриктан уговор цивилног права, већ је био плод спонтане трговинске праксе коју су Римљани развили са перегринима. Као и купопродаја, закуп и ортаклук (који заједно са мандатом улазе у групу уговора *bonae fidei*) и мандат је такође настао *naturalis ratio* и стога његово поријекло треба тражити у *ius gentium*-у који се једнако примијењује на све људе „*quasi quo iure gentes utuntur*“.²⁸ Као и сви правни послови *bonae fides* и *ius gentium*, мандат је био чисто консензуални контракт од почетка. Повјерење је имплицитна карактеристика саме природе мандата, јер се налог могао повјерити у било које вријеме само пријатељу²⁹ на чије се повјерење могло рачунати више него на свечано и формално обећање. Повјерење је првобитно било једина гаранција испуњења обавезе док није уведена тужба као правна заштита манданта, а затим и мандатара. Бесплатност је логична посљедица повјерења које је наглашено у таквом односу.

Општи закључак Перицијевих критичара је да се поријекло мандата веже за економску експанзију Рима када Римљани долазе у контакт са становницима Велике Грчке (*Magna Graecia*), са феничанским колонијама на Сицилији, са Картагињанима и са другим разним медитеранским народима. У таквим односима настаје нова

---

²⁸ G. I. 1.1.

²⁹ D. 17.1.1.4.

трговачка пракса која је била непозната структури односа који су се развили у националним оквирима. Мандат као нова пракса је био непознат у друштву гдје је била доминантна примитивна економија и квиријска породична својина. Пошто се мрежа властитих послова ширила Римљани су почели користити мандат прво у односима са пегринима а послије у међусобним односима. Сматра се да је доношење Ебуцијевог закона омогућило претору ефикасна средства и дискрециону моћ да пружи правну утуживост мандату тиме што је створио посебну тужбу на основу чињеничног стања (*in factum concepta*). Касније је формулу *in factum concepta* замијенила формула *in ius concepta* и мандат је постао правни институт.

7. СХВАТАЊА АРАНЋА-РУИЦА И АЛАНА ВОТСОНА

Аранђо-Руиц, истакнути италијански романиста 20. вијека се одређује за став да је мандат институт *ius gentium*-а и да му је прво правну заштиту пружио пегрински претор.³⁰ Пегрински претор, чија надлежност се простирала на Римљане и странце (*inter cives et peregrinos ius dicebat*) је пружио правну заштиту на основу формуле *dare facere oportere ex fide bona* значајно раније него што је то учинио његов градски колега. Пресудни аргумент налази у чињеници да се мандат убраја у консензуалне контракте, чиме се несумњиво потврђује његово пегринско поријекло (D. 18.1.1.2. Paul, 33 ad edictum, *Est autem emptio iuris gentium, et ideo consensus peragitur...*; D.19.2.1. Paul, 34 ad edictum, *...locatio et conductio cum naturalis sit et omnium gentium, non verbis sed consensus contrahitur...*; G.I. 3.154., *sed ea quidem societas..., quae consensus contrahitur nudo, iuris gentium est...* D.17.1.1. Paul, 32 ad edictum, *Obligatio mandate consensu contrahentium consistit*). Ауторитативна теорија Аранђа-Руица је подржана са двије тезе које он оцењује

---

³⁰ Vincenzo Arangio Ruiz, *Il mandato in diritto romano*, (Napoli 1949), 44-46.

контрадикторним. Прва теза се односи на пуноважност односа који се развијају између Римљана и странаца и њихову утуживост на римској и неримској територији. Друга теорија говори да је мандат институт природног права и да се једнако појављује код свих народа тог времена.³¹ Ова два закључка доноси искључиво на основу стања у римској привреди и промјена које су се десиле у трећем вијеку п.н.е. Привредна експанзија римске државе је условила и хипертрофију правне регулације, те тако претор пружа заштиту бројним односима које је нужно и правно уобличити због сигурности у правном промету. Тако настаје и мандат као логична последица развоја међународног трговинског промета између Римљана и странаца. Првенствено купујући али евентуално и продајући вишак својих производа, Римљани са странцима развијају посебан однос повјерења у промету који представља нови квалитет добре вјере. *Bona fides* је повезница између Римљана и странаца у смислу поштења и савјесности у правном промету на основу којег се омогућава извјесност у реализацији правних односа. Након што је градски претор признао правну утуживост мандату и мандат укључен у цивилно право, Римљани се пуноважно користе овим институтом и он се сада званично титулише као институт новог цивилног права. Отуда и преузима све атрибуте контраката новог цивилног права, неформалност, каузалност, утемељеност на доброј вјери. Овим „осмотским процесом“³² уједначена је динамика економских односа између народа са различитим степеном развоја правних традиција.

Вотсон опонира мишљењу Аранђа-Руица у монографији посвећеној мандату тврдећи да мандат никако није могао настати као

---

³¹ Аранђо-Руиц као присталицу ове теорије наводи Gabrio Lombardi, *Sul concetto di ius gentium*, (Roma 1947), 233.

³² Giovanna Coppola Bissazza, *Dalla gratuità alla presunzione di onerosità*, Teoria et storia di diritto privato, http://www.teoriaestoriadeldirittoprivato.com/media/rivista/2010/contributi/2010_Contributi_Coppola_Gratuita.pdf, приступљено 10.12.2014.

институт *ius gentium*-а³³ јер се никакво повјерење није могло успоставити између Римљана и странаца. Пошто сам мандат настаје *ex officio et amicitia*, лако је претпоставити цивилноправну егзистенцију института и његово архаично поријекло. Сматра да је мало вјероватна теорија о мандату као производу развијености међународноправног промета. Иако их је спајао економски интерес, и евентуално иста државна власт, Римљани и странци су вјеровали у различите богове и придржавали се различитих система вриједности, те тако предвиђена санкција за изневјеравање дате ријечи није једнако превенирала припаднике различитих народности. Вотсон претпоставља да је тешко могуће да се у таквој констелацији односа, Римљани стављају на расположење странцима ради бесплатног извршавања налога, а није ни пуно вјероватнија обрнута ситуација. У новонасталој пословној атмосфери издвајају се трговци на велико којима је новац једини регулатор пословног бонтона, тако да савјесност и поштење у промету падају у други план. Налози који су предмет мандата могу бити и поприлично захтјевни и оптерећујући за мандатара, тако да је пуно вјероватније да се мандат развио између странака са личним везама и дугогодишњим пријатељством. Према томе, поријекло института је искључиво римско и мандат је стекао правну утуживост у окриљу цивилног права.

Вотсон је касније ревидирао свој став и званично промијенио мишљење о поријеклу мандата, прихватајући дјелимично становиште свог колеге Аранђа-Руица.³⁴ У својој новијој литератури искључује улогу урбаног претора и настанак мандата искључиво веже за дјелатност peregrinuskog претора. Прихвата становиште да је мандат постао правно утужив 123. године прије нове ере и да припада групи консензуалних контраката али он скреће пажњу на

---

³³ Alan Watson, *Contract of mandate in Roman Law*, (Oxford 1961), 16.

³⁴ Alan Watson, *The Law of Obligations in the Later Roman Republic*, (Oxford, 1965), 147.

особеност мандата као консензуалног контракта.³⁵ *Raison d'etre* мандата је другачији него код осталих консензуалних контраката, као што су купопродаја и закуп, јер је он бесплатан уговор. Он не спада у групу трговинских уговора већ је то уговор који се склапа међу пријатељима (*intuitu personae*) и бесплатно извршавање налога је посљедица значаја који су Римљани давали пријатељству. Сасвим је нормално, према резону једног Римљанина, рачунати на пријатеља и његове услуге, које ће он обавити бесплатно али је реципроцитет у оваквим односима подразумијеван. Вотсон сматра да је разлог због којег се овакав однос регулише посебним правним нормама а не познатом стипулацијом у томе да је природа посла и странака таква да се не може закључити стипулација као формални посао цивилног права.³⁶

Такође сам предмет мандата, односно врсте обавеза које се могу установити мандатом су специфичне. Такозване „слободне професије“ или „интелектуалне услуге“ (*artes liberales*)³⁷ су дјелатности које не могу бити предмет уговора о закупу јер је недостојно угледног Римљанина да „продаје“ своје знање, те је једино прихватљиво да он бесплатно изврши те услуге за другог. Како је могуће из Цицеронових, Сенекиних и Квинтилијанових дјела³⁸ закључити под таквом врстом дјелатности подразумијевају се дјелатности наставника граматике и књижевности који су подучавали у средњим школама, као и учитеља говорништва који су предавали на вишим школама и професора математике.³⁹ У слободне

³⁵ Alan Watson, *The Evolution of Law: The Roman System of Contracts*, Georgia Law, (Georgia 1984), 12.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Драгана Кнежић- Поповић, „Историја слободних професија – од *artes liberales* до савременог доба“, *Страни правни живот*, 2, (Београд 2008), 7.

³⁸ Marcus Fabius Quintilianus, *Institutione Oratoria*, 12.7.8. *Gratisne ei semper agendum sit, tractari potest. Quod ex prima statim fronte diiudicare imprudentium est. Nam quis ignorat quin id longe sit honestissimum ac liberalibus disciplinis et illo, quem exigimus, animo dignissimum, non vendere operam nec elevare tantum benefici auctoritatem.*

³⁹ Ciceron, *De inventione*, 1.35.; Seneca, *Epistulae morales ad Lucilium*, 88.2.

професије убрајамо и звање љекара опште праксе и специјалиста, као и дјелатност акушерки, дадиља и геометара. Најплеменитијим интелектуалним дјелатницима сматрани су професори права, филозофи и адвокати.⁴⁰

8. ТЕОРИЈА ДИТЕРА НЕРА -ТЕОРИЈА ЈУРИДИФИКАЦИЈЕ (JURIDIFIZIERUNG THESE)

Аутор ове теорије је њемачки романиста Дитер Нер⁴¹ који у први план ставља римски друштвени кодекс као основу за настанак уговора о мандату. Друштвени живот у античко доба, а не само у Риму почивао је на густо испреплетеној мрежи пријатељства која нису задовољавала само емотивне потребе појединаца већ су била изузетно и корисна. Такви односи пријатељске повезаности били су присутни како у приватној сфери тако и у јавној. На њих је појединац могао рачунати не само када би реализовао неки свој приватни интерес већ и када би дјеловао у јавној сфери, заузврат се очекивало да се стави на располагање другима чиме се обезбјеђивао реципроцитет у оквиру мреже, те су сви појединци били једнаки. Нер као фундамент пријатељског односа наводи *fides* и његове деривате као што су савјесност (*Treue*), повјерење (*Zuverlässigkeit*), фидуцијарно давање и враћање ствари (*Gewähren und Nehmen von Vertrauen*), добровољно обавезивање и предаја ствари другоме (*frei willige Hingabe und Unterwerfung*). Пријатељство је настајало као интеракција услужности и обавеза (*officia, beneficia*), испуњавање услуга и пријатељских налога и помоћи у ванредним животним ситуацијама. Нер се позива на Аристотела који је рекао „Кад су људи пријатељи, не треба им праведности“⁴²

---

⁴⁰ Karoly Visky, *Geistige Arbeit und die „ artes liberales“ in den Quellen des römischen Rechts*, Budapest 1977, 11.-12.

⁴¹ Dieter Nörr, *Mandatum, fides, amicitia, Mandatum und Verwandtes*, (Berlin 1993), 13.

⁴² Аристотел, *Никомахова етика*, превео Томислав Ладан, (Загреб 1988), 166.

јер су односи међу пријатељима првобитно регулисани само етичким нормама, а тек касније интервенише држава са системом акција које обезбјеђују правну утуживост. Мандатни однос је егзистирао међу пријатељима и прије него што је претор увео формулу која је пружила правну заштиту јер је етички кодекс био изузетно јак а страх од инфамије, тог „пословног остракизма“ – како је описује Нер,⁴³ превентивно је дјеловао на Римљане. Процес јуридикације изазива одређене посљедица у изгледу самог института, тако да мандат мијења своје особине. Само пријатељство (*amicitia*) иако је подлога настанку института губи корак са правно регулисаним мандатним односом и само се дјелимично задржава у слободи закључивања мандатног односа и раскидања истог. Пошто уговорне странке сада имају у својим рукама сигурно средство заштите, морални однос између њих остаје у ванправној сфери. Етичка категорија *officia* је пуно шира од правне обавезе,⁴⁴ а постоје и суштинске разлике између пријатељског и мандатног односа јер је пријатељство дугорочна, комплексна и на реципроцитету заснована социјална веза, а на супрот томе у мандату је искључен реципроцитет. Слаба тачка ове теорије коју и сам Нер спомиње,⁴⁵ односно први у реду аргумената који се могу истаћи против ове теорије је аутентично римско поимање правног регулисања личних односа којима и *amicitia* припада.⁴⁶ Римљани су такве односе сматрали више фактичким него правним односима и нису уобичавали да легислатуром чврсто формулишу те институте већ су сматрали да странке слободно уређују такве односе, према личном нахођењу и да јавна власт треба да што мање улази у приватне односе грађана.

---

⁴³ D. Nörr, 15.

⁴⁴ Seneca, de ira, 2.28.2.: ...quanto latius officiorum patet quam iuris regula! Quam multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quae omnia extra publicas tabulas sunt!

⁴⁵ D. Nörr, 14.

⁴⁶ Fritz Schultz, *Prinzipien des römischen Rechts*, (Berlin 1954), 15.

Ни ова теорија, као ни претходне у цијелини не објашњава сам настанак мандата али објашњава ванправну егзистенцију мандатног односа што пропуштају да учине претходне теорије. Нер прихвата да правну утуживост мандата доноси тек претор дајући правне инструменте странкама да реализују своја права али и свједочења Плаута, Плинија, Цицерона и Сенеке схвата озбиљно и тврди да су мандатни односи прво обичајно утемељени и нормирани а тек касније, са процесом етатизације добијају свој коначан правни облик.

9. ЗАКЉУЧАК

Узимајући у обзир значајан број теорија које су формиране о поријеклу мандата, а које на ауторитативан и научни начин настоје допринијети датирању настанка овог изузетно важног приватно-правног института, може се закључити о контроверзама и интригантности које овај институт изазива у романистици већ дуже вријеме. Егзистенција мандата у преткласичном периоду је неизвјесна јер ограничени извори не освјетљавају зачетке овог института. Да се мандат практиковао као фактички однос, сазнајемо кроз Плаутове комедије које романисти узимају за претпоставку пред-правног уобличења овог института. Плаутова социолошка хроника даје јасну слику о друштвеним релацијама које постоје између патерфамилијаса и слободних особа и на који начин лица ван породичне власти заступају интересе особе од повјерења. Међутим, ванправна егзистенција овог института се користи искључиво као помоћни доказ у формулисању појединачних теорија о поријеклу и настанку самог уговора о мандату. Традиционална теорија која броји највише присталица, тврди да постојање самосталне правно признате тужбе из мандатног односа није могло бити прије 286. г. п.н.е. Та година је *terminus post quem*, јер Аквилијев закон донесен исте године регулише специфичан институт адстипулатора чиме

дјелимично залази у мандатни однос а основна претпоставка којом се присталице традиционалне теорије руководе је: уколико је мандат претходно доживио своје правно уобличење не би било потребно парцијално регулисање кроз специјално законодавство. Ову неауторску теорију поједини угледни романисти од средине 19. вијека па до данас покушавају да оспоре са мање или више успјеха, прилажући своју личну реконструкцију настанка мандата. Карлова замјера традиционалистима да узимају погрешне носеће одреднице јер закони донесени пред римским скупштинама, било центуријатским или плебејским, не обавезују peregrine. Жирар даје конкретне аргументе у својој експликацији, ослањајући се на Цицеронова свједочанства, наводећи устаљену периодизацију настанка мандата и тврди да је доношење Ебуцијевог закона било предуслов за правну егзистенцију мандатног односа. Према томе, 125. године прије нове ере је прекретница у уобличавању института јер претор сада на основу широких овлашћења којим је снабђевен прво формулише *actio in factum* а касније и *actio in ius concepta*. Силвијо Пероци најслободније тумачи настанак овог института тврдећи да мандат настаје из субординираног односа господара и бившег роба, у посебном амбијенту који је искључиво римски и претежно фактичке природе више него што трпи правну регулацију. Пероци суштински изједначава прокуру и мандат и при томе игнорише Улпијанов⁴⁷ став да *animus procuratoris* искључује *affectio amicalis* и да су у питању два у потпуности различита института са специфичним развојним путевима. Његова теорија је у основи контрадикторна јер он тврди да се консензуалност и неформалност мандатног односа темеље на субординацији патронатског односа. Његова јединствена концепција поријекла мандата је наишла на оштру правнодогматску критику услијед недослиједне интерпретације института патроната. Најгласнији критичар Пероцијеве теорије је Консентини, који сматра да консензуални односи долазе

---

⁴⁷ D. 17.1.10.7.

из *ius gentium*-а услијед развијености и захтијева пословне праксе те стога је беспредметно сврставати мандат у старо цивилно право. Ипак и поред оштре критике коју је претрпјела, Перицијевој теорији се не може одрећи компатибилност са друштвеним амбијентом и лако је уочити због чега је „ухваћен у замку“ поистовјећивања мандата и прокуре. Мандатноправну проблематику у 20. вијеку поново актуелизују Аранђо-Руиц и Алан Вотсон у својим монографским дјелима. Аранђо-Руиц у континуитету са италијанском романистичком традицијом, опредјељује се за став да мандат у цивилно право долази из *ius gentium*-а. Вотсон првобитно снажно опонира том ставу, да би накнадно прихватио то мишљење и уобличио га у својствен став. Правну утуживост мандату прво пружа перегрински претор па тек накнадно се укључује у цивилно право. Мандат задржава своју јединственост и не уклапа се у предвиђену схему консензуалних контраката који су првенствено формирани као типични трговачки уговори. Нер почетком деведесетих година 20. вијека даје старе аргументе у новом руху, наглашавајући римски социјални контекст као нормотворан. Нарочитом техником превођења обичајних норми у правне норме, настаје мандатни однос као специфичан консензуални контракт, а његову предправну еволуцију потврђују ванправни извори као што су Плаутова литерарна дјела. Нер даје суштинске одговоре на питања зашто је мандат бесплатан консензуални уговор. Пријатељство као социјални феномен је снажно утицало на формирање овог института, те се рефлексивне личноправног односа примјећују на особинама овог контракта.

Све теорије изречене о поријеклу мандата су вјеродостојне у одређеном обиму и дају значајан допринос демистификацији овог института. Цијенећи чињеницу да су извори „прешутали“ настанак мандата и његов развојни пут, широко поље за спекулације је отворено. Цицеронова и Плаутова дјела говоре о мандату као пријатељској услузи којом се реализују појединачни интереси и тај предправно уобличен појам и фактички одговара каснијој правној

формулацији. Крајем другог вијека п.н.е. мандат је извјесно утужива правна обавеза, цивилноправно признат облигациони однос, с том резервом да није извјесно колико дуго уназад је тај однос практикован. Цицерон говори да је у вријеме његовог учитеља Квинта Муција Сцеволе сасвим сигурно употребљавана мандатна тужба као *bona fidei* тужба. Али то не значи да њен настанак датира том времену. Не постоји ни посебан преторски едикт који уводи употребу ове тужбе па се може претпоставити да је мандатни однос познат у доба републике у виду обичајног права. Недоумица да ли се мандат у римском правном систему уобичајио на основу незваничне рецепције из *ius gentium*-а или је прошао свој аутохтони развојни пут у цивилном праву није разријешена. Германска романистика више нагиње инхерентности мандата цивилном праву, док италијанска романистика остаје дослиједна традиционалном ставу да је мандат институт који је придошао у цивилно право из *ius gentium*-а.

Mirjana Bogunovic⁴⁸

THE THEORIES ABOUT THE ORIGIN OF MANDATUM

Mandatum, as an imperfect bilateral contract deviates from reciprocity rule which is dominant among consensual contracts. Putting these two facts together, imperfect bilaterality and consensuality raise the main question of the origin of this contract. Was there, in civil law, an institute similar to mandatum, which was according to its characteristics transformed by Roman legalists into an institute available to foreigners, regulated by bona fide principles, but which preserved gratuitousness, as an essential determinant of legal nature of the contract, since its origins stem from friendship and duty? Reliable answer is possible only if

---

⁴⁸ LLM, Senior Assistant, University of Banja Luka, Faculty of Law

romanistics reaches new sources which will confirm already existing hypotheses arising from a number of theories about the origin of *mandatum*.

Key words: **Mandatum, Ius civile, Ius gentium, Amicitia , Officium**

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Arangio Ruiz, Vincenzo. *Il mandato in diritto romano*, Napoli, 1949.
2. Аристотел. Никомахова етика, превео Томислав Ладан, Загреб 1988.
3. Berger, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, 43, Philadelphia 1991.
4. Cannata, Carlo Augusto. *Considerazioni sul testo e la portata originaria del secondo capo della „Lex Aquilia“*, Index 22/1994.
5. Coppola Bissazza, Giovanna. *Dalla gratuità alla presunzione di onerosità, Teoria et storia di diritto privato*, http://www.teoriaestoriadeldirittoprivato.com/media/rivista/2010/contri/2010_Contributi_Coppola_Gratuita.pdf, приступљено 10.12.2014.
6. Consentini, Cristoforo. *Studi sui liberti. Contributo allo studio della condizione giuridica dei liberti cittadini*, I, Catana 1948.
7. Girard, Paul- Frederic. *Manuel elementaire de droit roman*, Paris 1906.
8. Giudice, Federico del. *Istituzioni di Diritto Romano*, Napoli 2010.
9. Guarino, Antonio. *Diritto privato romano*, Napoli 2001.
10. Jolowicz, Herbert Felix. *Historical Introduction to the study of Roman Law*, Cambridge 1952.
11. Karlowa, Otto. *Römische Rechtsgesichte II*, Leipzig 1901.

12. Кнежић- Поповић, Драгана. „Историја слободних професија – од artes liberales до савременог доба“, Страни правни живот, 2, Београд 2008.
13. Lombardi, Gabrio. *Sul concetto di ius gentium*, Roma 1947.
14. Милошевић, Мирослав. Римско право, Београд 2010.
15. Nörr, Dieter. *Mandatum, fides, amicitia, Mandatum und Verwandtes*, Berlin 1993
16. Schultz, Fritz. *Prinzipien des römischen Rechts*, Berlin 1954.
17. Станојевић, Обрад. *Гај. Институције*, Београд 1982, 211.
18. Хорват, Маријан. *Vona fides у развоју римског обавезног права*, Загреб, 1939.
19. Visky, Karoly. *Geistige Arbeit und die „artes liberales“ in den Quellen des römischen Rechts*, Budapest 1977.
20. Watson, Alan. *Contract of mandate in Roman Law*, Oxford 1961.
21. Watson, Alan. *The Evolution of Law: The Roman System of Contracts*, Georgia Law, Georgia 1984.
22. Watson, Alan. *The Law of Obligations in the Later Roman Republic*, Oxford 1965.